

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12

13

ПСИХОЛОГИЯ ў БЕЛАРУСІ: СТАН, ПРАБЛЕМЫ,
ПЕРСПЕКТИВЫ

РОЛЯ АНТАЛАГІЧНАЙ БЯСПЕКІ Ў ЭМАЦЫЙНА-КАГНІТЫЎНЫМ РАЗВІЦЦІ АСОБЫ (НА ПРЫКЛАДЗЕ ДЗЯЦЕЙ ВАЙНЫ)

МІХАІЛ ЗАВАДСКІ

Анатацыя: Грамадства рызыкі актуалізуе пытанні бяспекі, у тым ліку ў псіхалагічным і экзістэнцыяльным вымярэнні. Анталагічная бяспека ўключае пачуццё даверу, руцінныя інтэракцыі, рэфлексійную самаідэнтычнасць, адкрытасць да экзістэнцыяльных данасцей. Жыццёвая сітуацыя дзяцей вайны характарызуецца хісткім пачуццём анталагічнай бяспекі, нявыказанасцю эмацыянага вопыту. Тэрапеўтычны эффект мусяць мець практыкі прызнання і аднаўлення непарыўнасці асабістага наратыву.

Ключавыя словы: анталагічная бяпека, давер, асоба, экзістэнцыяльныя пытанні, ваеннае пакаленне, дзеці вайны.

THE ROLE OF ONTOLOGICAL SECURITY IN EMOTIONAL-COGNITIVE DEVELOPMENT OF A PERSON (THE CASE OF CHILDREN OF WAR)

Abstract: Risk society raises questions about security, including its psychological and existential aspects. Ontological security implies a feeling of trust, routine interactions, reflexive identity, openness towards existential questions. Life of children of war is characterized by a fragile feeling of ontological security and unexpressed emotions. The practices of recognition and reconstruction of continuity of personal narrative may have a therapeutic effect in such cases.

Keywords: Ontological Security, Trust, Person, Existential Questions, War Generation, Children of War.

Грамадства рызыкі, глабальных выклікаў і пагроз актуалізуе пытанне бяспекі не толькі ў дачыненні да дзяржаў і геапалітычных саюзаў, але і да асобных людзей. Сацыяльныя, палітычныя, эканамічныя зрухі не могуць не адлюстроўвацца на экзістэнцыяльных асаблівасцях чалавечага быцця, статусе індывідуальна-псіхалагічнай бяспекі асобы. Распрацоўка паняцця анталагічнай бяспекі шэрагам аўтарытэтных аўтараў не з'яўляецца чымсьці выпадковым і можа стаць прыдатнай для тлумачэння некаторых з'яў беларускага грамадства.

Да феномена анталагічнай бяспекі (з англ. *“ontological security”*) звярталіся псіхолагі і псіхааналітыкі: Эрык Эрыксан, Гары Стэк Саліван, Дональд Вудс Вінікот, Рональд Дэвід Лэйнг і інш. Менавіта апошні, Лэйнг, адмыслова выкарыстоўвае паняцце анталагічнай бяспекі, пад якім ён разумее ўстойлівае пачуццё рэальнасці і ідэнтычнасці самога сябе і іншых людзей (Лэйнг, 1995). Гіпотэза Лэйнга – існуюць трывогі і рызыкі, якія ўзнікаць менавіта на падставе несфармаванасці пачуцця анталагічнай бяспекі. Асоба з пачуццём анталагічнай бяспекі перажывае сваё быццё як рэальнае і цэласнае; паслядоўнае ў часовым кантынууме; унутрана ўзгодненае, каштоўнае; уцялесненае; індывідуальнасць, якая валодае персанальнай аўтаноміяй; існаванне, для якога паўсядзённыя ўзаемадзеянні не выклікаюць завышаных турбот.

Сярод сучасных аўтараў пільную ўвагу гэтаму канцэпту надае брытанскі сацыяльны тэарэтык Энтані Гідэнс. Метадалагічная асаблівасць падыходу Гідэнса ў тым, што ён, з аднаго боку, сімбіятычна спалучае дасягненні экзістэнцыяльнай і сацыяльнай феноменалогіі, лінгвістычнай філасофіі Людвіга Вітгенштайна і псіхааналізу, а з другога – разглядае траекторыю мадыфікацый індывідуальнага самаразумення ў кантэксце макратрансфармацый позняга мадэрну. Гідэнс у вызначэнні паняцця анталагічнай бяспекі працягвае асноўныя матывы Лэйнга: гэта пачуццё бесперапыннасці і парадку ва ўспрыняцці падзей асабістага і сацыяльнага жыцця, якое грунтуецца на даверы (Giddens, 1991: 244). Аднак калі Лэйнг разглядае зольшага клінічныя аспекты анталагічнай бяспекі, дык Гідэнс паказвае, што анталагічная бяспека з'яўляецца неабходнай перадумовай сучаснага, познемадэрнага разумення феномена самасці (*“self”*) як рэфлексіўнага праекта.

Для Гідэнса значна большую вагу, чым для Лэйнга, у канстытуяванні анталагічнай бяспекі маюць штодзённыя інтэракцыі. Рытуалы паўсядзённых узаемадзеянняў набываюць прынцыповае значэнне для спосабу арыентацыі ў свеце, пераадолення пачуцця неспакою. Паколькі яны вызначаюць сацыяльныя фрэймы прымальнасці паводзін. Вера ў рэальнасць і стабільнасць паўсядзённага быцця вынікае не столькі з кагнітыўнай, колькі з эмацыйнай сферы самасвядомасці. Ручніныя

практыкі магчымы, дзякуючы феномену даверу да іншых, які фарміруецца на ранніх этапах эмацыйнага развіцця асобы.

Як паказвае Д. Вінікот, трывога дзіцяці, звязаная са страхам, што бацькі могуць яго пакінуць, пераадольваецца патэнцыяльнай прасторай і пераходнымі аб'ектамі. Патэнцыяльная прастора – гэта прастора паміж дзіцяці і бацькамі, якая грунтуецца на веры дзіцяці, што бацькі ці апекуны абавязкова вернуцца ці віртуальна прысутнічаюць у сітуацыях, калі дэ-факта адсутнічаюць побач. Пераходныя аб'екты – цацкі, адзенне, прадметы штодзённага ўжытку – сімвалічна ствараюць патэнцыйную прастору (Віннікотт, 2002). Гэта першыя не-я аб'екты. Яны абараняюць ад трывогі і з'яўляюцца адным з першых вопытаў стабільнасці свету людзей і рэчаў. Давер, які фарміруецца ў дзіцяці ў дачыненні да бацькоў, выступае “эмацыянальнай прывіўкай” супраць экзістэнцыяльных трывог і крызісаў у дарослым узросце (Giddens, 1991: 39).

Адной з заслуг Гідэнса з'яўляецца падкрэсліванне экзістэнцыяльных характарыстык анталагічнай бяспекі, уключэнне дасягненняў экзістэнцыяльнай феноменалогіі ў сацыяльную тэорыю. Чалавек у паўсядзённым узаемадзенні вымушаны (не)свядома адказваць на жыццёва важныя пытанні існавання. Пачуццё анталагічнай бяспекі закранае чатыры групы такіх пытанняў (Giddens, 1991: 48–56). Па-першае, выяўленне анталагічных рамак рэчаіснасці: як я даведваюся, што рэчаіснасць навакольнага ці “знешняга” свету рэальная, а не з'яўляецца фантазмам. Па-другое, прыняцце гарызонту ўласнай смяротнасці: якім чынам я стаўлюся да сваёй канечнасці і які гэта мае сэнс для майго жыццёвага праекта. Па-трэцяе, праблематыка інтэрсуб'ектыўнасці: чым ёсць існаванне другіх і як я пераконваюся ў іх існаванні як асоб, а не рэчаў. Па-чацвёртае, праблема самаідэнтычнасці. Паколькі рэфлексіўнасць ёсць адным з сістэмных параметраў мадэрна, то і паняцце самасці павінна прадугледжваць рэфлексіўную дасведчанасць. Адсюль вынікае перспектыўнасць наратыўнай тэорыі персанальнай ідэнтычнасці. Згодна з ёй, ідэнтычнасць асобы канструюецца ў форме непарарывнага прыватнага расповеду, які фіксуе драматургію аўтабіяграфіі.

Зварот да паняцця анталагічнай беспекі можа стацца каштоўным пры разуменні жыццёвага свету сучаснага ваеннага пакалення (ветэраны, былыя вязні, дзеці вайны, сіроты ваеннага часу) – катэгорыі беларускіх грамадзян, уласны досвед якіх так ці інакш закрануў Другую сусветную вайну. Вывучэнне псіхалогіі людзей, пацярпелых у яе выніку, сістэмна не праводзілася (Зборовскі, 2013). Гэта тлумачыцца наступным: неабходнасцю паскоранага аднаўлення разбуранай інфраструктуры гарадоў; пасляваеннай геапалітычнай напружанасцю

паміж двума “блокамі”; перакананнем, што ў народа-пераможцы не можа быць траўматычнага вопыту.

Псіхалагічны статус прадстаўнікоў ваеннага пакалення, асабліва тых, чыё дзяцінства прыйшлося на час ваеннага ліхалецця (дзеці вайны, сіраты ваеннага часу), можа быць ахарактарызваны недастаткова трывалым пачуццём анталагічнай бяспекі. Гэта людзі, якія з маленства страцілі бацьку, ці нярэдка круглыя сіроты. Знаходзячыся ў акупацыі ці эвакуацыі, яны прайшлі праз пакуты вайны, а затым вымушаны былі падымаць з руінаў краіну: адбудоўваць фабрыкі, заводы, наладжваць камунікацыі, аднаўляць сельскую гаспадарку. Не выканаўшы задачы, якія стаяць перад юнацкім узростам, яны вымушаны былі ўзяць на сябе адказнасць і ролю дарослых людзей у сям’і і грамадстве. Такім чынам, асаблівасці біяграфічнага характару выступаюць абмежавальнай рамкай для развіцця пачуцця даверу ў дзіцячым узросце, якое потым становіцца падмуркам актыўнай уцягнутасці ў сацыяльнае жыццё, і наогул пачуцця анталагічнай бяспекі, фарміравання ўстойлівай асабістай структуры існавання.

На сённяшні дзень сіроты ваеннага часу і дзеці вайны, у адрозненне ад ветэранаў, не маюць ні сацыяльнага статусу, ні прызнання, ні правоў, замацаваных заканадаўча. Верагодна, менавіта тут палягаюць карані такіх асаблівасцяў сучаснага пажылога пакалення беларусаў, як нізкая сацыяльная і грамадзянская актыўнасць, сацыяльная дэпрывацыя; праблемы самарэалізацыі і занятасці; скептыцызм у дачыненні да новых сацыяльных форм, жыццёвых стыляў; праблемы з адаптацыяй да хутказмэнлівага інфармацыйнага свету; часам канфліктнае непаразуменне з прадстаўнікамі маладога пакалення.

Рэабілітацыя пачуцця анталагічнай бяспекі ў людзей ваеннага пакалення застаецца задачай. У сувязі з гэтым, тэрапеўтычны патэнцыял маюць тэа сацыяльныя праекты, якія накіраваны на захаванне памяці пажылога пакалення беларусаў у выглядзе фіксацыі ўспамінаў сведкаў часу, асабістых гістарычных наратываў, вусна-гістарычных інтэрв’ю. Такія праекты ствараюць магчымасць для падтрымання перарыўнасці наратыву індывідуальнай гісторыі, спрыяючы фарміраванню цэласнага самаўспрыняцця сваёй ідэнтычнасці.

Нягледзячы на ўсё сказанае, выкарыстанне канцэпту анталагічнай бяспекі сутыкаецца з шэрагам цяжкасцей і можа быць праблематычнай завана. Ёмістасць канцэпту анталагічнай бяспекі выступае перашкодай на шляху яго аперацыяналізацыі; магчымасць несупярэчлівага выкарыстання ў адзіным падыходзе прынцыпаў псіхааналізу і экзістэнцыяльнай феноменалогіі застаецца пытаннем; ужыванне паняцця анталогіі ў сацыяльна-псіхалагічным кантэксце павінна ўлічваць

азначэнні з гісторыі філасофіі; ці можа чалавек з трывалым пачуццём анталагічнай бяспекі згубіць яго ў сталым узросце; які механізм уздзеяння на пачуццё анталагічнай бяспекі безасабовых, ананімных сіл сацыяльнага, эканамічнага, прыроднага характару.

Бібліяграфія

1. Giddens, Anthony (1991). *Modernity and Self-Identity*. Cambridge: Polity Press.
2. Винникотт, Дональд Вудс (2002). *Игра и реальность*. Москва: Институт общегуманитарных исследований.
3. Зборовский, Эдуард Иосифович (2013). «Военное поколение в структуре белорусского общества», в Анна Петровна Лаврович (ред.), *Социальное участие и ответственность пожилых людей*. Минск: Логвинов.
4. Лэнг, Рональд Дэвид (1995). *Расколотое «Я»*. пер. с англ. Санкт-Петербург: Белый Кролик.